

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΠΑΝΤΕΛΕΙΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΟΥ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΟΡΕΟΝΟΜΙΑΣ: ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΑΝΘΡΩΠΟΓΡΑΦΙΑΣ: ΧΡΟΣ ΜΑΡΤΙΝΙΔΗΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΛΑΘΗΤΗΡΗΣ ΚΟΝΕΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Γαρυθής : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Διευθύντης : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1953

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑ
© ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑ 2008

ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΣΙΝ ΕΤΗ

Με πόσο περισσότερη άνεση και ήρεμια, αλλά κι' ευρύτητα μπορώ σήμερα κι' αντικρύζω τὸ ἔργο τοῦ Καβάφη καὶ τὸ τοποθετῶ ἀντικειμενικά μέσα στὴ νεοελληνική μας ἀλλὰ καὶ τὴ διεθνῆ σύγχρονη Ποίηση, παρά πρὶν ἀπὸ 25 ἢ 30 χρόνια. Τότε ξάφνιασμα, ἐνθουσιασμοί, συγκρίσεις ἀσκοπες θολόναν τὴν κριτική, ἀλλὰ καὶ τὴν κάπως πρώιμη κρίση γενικά. Ἐξ ἄλλου ἢ παρεμβολὴ στοιχείων ποὺ καλλιεργούνταν καὶ γύρω του καθὼς καὶ σὲ τόσες ἄλλες περιπτώσεις (βλέπε καὶ τὴν περίπτωση Ρεμπώ) ἀπὸ ἕναν δημιουργούμενον ἢ ὑπὸ δημιουργίαν «Μῦθος Καβάφη», δὲν μπορούσαν παρά νὰ ἐπηρεάσουν τὴν ξαφνιασμένη κρίση γιὰ ἕνα ἐκπληχτικὸ ἔργο, ἔξω ἀπ' τὴς συνηθισμένες τροχιές ποὺ εἶμαι βέβαιος πὼς πολὺ ἔχει νὰ κερδίσει κρινόμενο αὐτόνομα κι' ἀνεπηρέαστα σὰν μιὰ ξεχωριστὴ ὄντοτητα, σὰν ἕνα ὁλοκληρωμένο δημιουργικὸ σύνολο, παρά μὲ ἀνάμιξη καὶ συσσώρευση παραγόντων παράλληλων ἀλλὰ ὄχι ἀπαραίτητων ἢ μὲ διαρκεῖς ἀναφορὲς στὴν ψυχοσύνθεση ἢ τὴ βιολογία ἢ τὸν τρόπο ζωῆς τοῦ ἀτομοῦ τοῦ ποιητῆ του. Εἶναι ἄλλωστε ἀρκετὰ εὐγλωττο κι' ἀρκετὰ πλήρες αὐτὸ τὸ ἔργο, σχετικὰ μὲ τὴν παροχὴ στοιχείων γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ του τοποθέτηση, ὥστε ἢ προσφυγὴ σὲ ψυχαναλυτικὲς ἐξερευνήσεις νὰ ἱκανοποιεῖ ἴσως τὴν περιέργεια τὴν ἐξωγραμματειακὴ ἑνὸς ὀρισμένου κοινοῦ φιλότεχνου, ἀλλὰ νὰ μὴ προσφέρει σχεδὸν τίποτε ἀξιόλογο καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι τὸ ἴδιο τὸ ἔργο μόνο του ἀφθονα παρέχει στὸν ἀναγνώστη ποὺ θάθελε νὰ ἀπομονωθεῖ μὲ αὐτό. Ἄλλωστε ἀπὸ τὸ ἔργο μαντεύει κανεὶς ἐξίσου ἀλάνθαστα τὸ δημιουργό του, ὅσο καὶ μὲ τὸ μέσο ὁποιασδήποτε ἄλλης ἔρευνας.

Ἐπὶ πλέον, ἔχω τὴν αἴσθηση πὼς ἢ δημιουργία μιᾶς οἰκειότητος μὲ τὸν καλλιτέχνη σὰν ἄτομο καὶ μὲ τὴς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς του (πολλὲς φορές ἴσως εὐχάριστη, ἄλλοτε δυσάρεστη) ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ στὴν κατανόηση τοῦ ἔργου ἢ νὰ μεγαλώσῃ τὴν χαρὰ ποὺ τοῦτο ἔχει τὴ δύναμη νὰ μᾶς προσφέρει, ἀντίθετα, βλάπτει, ἀδυνατίζει αὐτὲς τὴς πιθανότητες κι' ἐμποδίζει ν' ἀναπτυχθῇ ἀβίαστα ἢ ἀπιαστη κι' ἀπερίγραπτα λεπτὴ σχέση μεταξὺ δέχτη καὶ καλλιτεχνήματος, ἢ ἰδεατὴ προσαρμογὴ μας πρὸς αὐτό. Ἡ τέλεια ἀ-

φαίρεση τοῦ δημιουργοῦ κι' ἢ ὑποκατάστασή του ἀπὸ τὸ ζωντανὸ Ἔργο, ὅσο μπορεῖ περισσότερο κλειστά, εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου ἢ προτιμότερη μέθοδος προσέγγισής μας. Βέβαια, αὐτὸ εἶναι καὶ ζήτημα ἰδιοσυγκρασίας καὶ δὲν τολμῶ νὰ συστήσω γενικά τὴ γνώμη μου. Εἶναι ἄτομα ποὺ ἢ φιλοπεριέργειά τους τὰ ἐμποδίζει νὰ δεχτοῦν ἕνα ἔργο, ἂν προηγούμενα δὲν κάνουν τὴ γνωριμία του, ἂν δὲν εἰσχωρήσουν καὶ μέχρι τοῦ κοιτῶνα του. Προσωπικά, φρονῶ πὼς δυὸ τρεῖς στοιχειώδεις ἱστορικὲς γνώσεις, ἢ καταγωγή, οἱ τόποι ποὺ ἔζησε, ἢ χρονολογία τῆς γέννησης καὶ τοῦ θανάτου του, εἶναι ἀρκετὰ ἐφόδια, γιὰ ν' ἀφεθοῦμε κατὰ τὰ λοιπὰ σὲ μόνη τὴ μελέτη τοῦ ἔργου, μ' ἐμπιστοσύνη.

Ἄντιλαμβάνομαι βέβαια πὼς βρίσκομαι σὲ ἀντίθεση, μὲ ὁλόκληρη τὴν κριτικὴ σχολή, ποὺ ἔχει σήμερα τόσους σπουδαίους ὁπαδοὺς καὶ ποὺ θεωρεῖ τὴν ψυχαναλυτικὴ μέθοδο, πλουτισμένη μὲ τὴν ἱστορικὴ ἀνάλυση, σὰν τὴν καλλίτερη καὶ διαφωτιστικώτερη μέθοδο, γιὰ τὴν κατάχτηση τοῦ κάθε καλλιτεχνήματος. Θεωρῶ κι' ἐγὼ πολὺ ἐνδιαφέρουσες αὐτὲς τὴς μελέτες, ἀλλὰ δὲν θεωρῶ πὼς ταυτίζονται μὲ τὴν καθαρὴ κριτικὴ. Κατατάσσω αὐτὲς τὴς ἐργασίες σὲ ἄλλους τομεῖς, ἱστορίας, ἱατροψυχικῆς κλπ. καὶ τὴς προορίζω γιὰ χρῆση ἄλλη, κι' ὄχι γιὰ τὴν καθαρὴ κριτικὴ. Στὴν εἰδικὴ μάλιστα περίπτωσι τοῦ Καβάφη μιὰ τέτια μέθοδος τὴ θεωρῶ ὄχι μόνο περιττὴ ἀλλὰ κι' ἐπικίνδυνη, γιὰτὶ συνδέεται τὸ ἔργο συχνὰ μὲ μικρόχαρες περιγραφές καὶ μνῆμες ποὺ ἀσκοῦν, ἀκόμη κι' ἄθελα, μιὰ παρεμβατικὴ δύναμη στὸν ἀναγνώστη καὶ χαμηλώνουν τὴν ἀστραφτερὴ ἀκτινοβολία τοῦ ἔργου. Συχνὰ μάλιστα οἱ περιγραφές αὐτὲς, μνῆμες, εἰκόνες ἢ συμπεράσματα εἶναι οὐσιαστικὰ καὶ σφαλερές, τόσο μᾶλλον, ποὺ ποτὲ δὲν θὰ μπορέσουμε «ἱστορικά» νὰ συλλάβουμε τὴν εἰδικὴ ροὴ ποὺ δημιουργεῖται τὴν ὀρισμένη στιγμή ποὺ ὁ ποιητὴς συνθέτει μόνος του, ἢ καὶ ἔξω ἑαυτοῦ, μπροστὰ στὸ χαρτί του τὸ κάθε ἐπὶ μέρος ἔργο του. Κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀνατάμει καὶ νὰ ψυχαναλύσει αὐτὲς τὴς κρίσιμες στιγμές.

Στὸ κεφάλαιο τοῦ Καβάφη, ὅλη ἢ ἀφθονὴ γραμματεία, ποὺ ἀκολούθησε ἰδίως τὸ θάνατό του, δὲν ἴσχυσε νὰ μὲ κάνει ν'

ἀλλάξω τὴν στάση μου ἀπέναντι στὸ ἔργο του. Ἐκτὸς ἀπὸ μίαν ἀνεση, ἐπαναλαμβάνω, ἡρεμία καὶ εὐρύτητα, πού τὴν χρωστάω μονάχα στὴν ὠριμότητα πού φέρνει τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, τίποτε δὲν μπόρεσε νὰ μικράνει τὴν ἀγάπη μου πρὸς τὸ ἀγέραστο ἔργο. Αἰσθάνομαι ὁμως, πῶς, ἂν ἀφίνομον νὰ ἐπηρεασθῶ ἀπὸ τίς ποικίλες συγγραφές πού προσπάθησαν νὰ ξεδιαλύνουν αὐτὸ τὸ ἔργο, ἢ ἐπιρροὴ θὰ ἦταν μειωτική, καί, ἄδικα μειωτική τῆς χαρᾶς πού μοῦ προξενεῖ τὸ ἔργο. Γιατί ἡ γέννηση τῆς χαρᾶς εἶναι, ἄν τοῦ ἔρωτα, ἀστάθμητη, κι' ἡ καταστροφή της ἢ ἡ σκουριά της ἔρχεται, ἐξίσου ἀστάθμητα. Κι' ὁ ψυχρὸς ὁ λόγος πού ἐπιτρέπει τὴ συνύπαρξη τῆς μικρῆς χαρᾶς παρακολούθησης τῶν χιλίων ἀδυναμιῶν πού μᾶς τυραννοῦν ὅλους μας, εἶναι σὲ μένα τουλάχιστον ἀνίσχυρη. Δὲν φοβᾶμαι τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ περιορίζομαι νὰ τὴν ἀναζητῶ ἀποκλειστικὰ στὸ ἐπίτευγμα τοῦ ἔργου. Οἱ ἀδυναμίες παρέρχονται, ὁ ἄνθρωπος πεθαίνει, τὸ ἔργο μένει.

* * *

Ἡ συντομώτατη αὐτοβιογραφία τοῦ Καβάφη εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ φωτίσει ὁλόκληρο τὸ ἔργο του, πού ἔχει ἄλλωστε τόση ἐνότητα καὶ τόση πυκνότητα, καὶ νὰ ὁδηγήσει ἀλάνθαστα στὴν τοποθέτησή του. Οἱ Βυζαντινὲς ρίζες, κληρονομιά πού κυλάει στὸ αἷμα τοῦ ποιητῆ, χωρὶς νὰ τὸν σταματήσουν σὲ μίμηση ἢ σ' ἐξακολούθηση παληῶν πρότυπων, χωρὶς νὰ τοῦ ἐμποδίσουν τὴν ἀνετη ἐξέλιξη καὶ τὸν συγχρονισμό, δίνουν ἐν τούτοις τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς νεοβυζαντινῆς, τὴν ἀγέρωχα ἀνεπηρέαστη ἀπὸ νοθεῖες καὶ ξένες ἐπιρροές. Τὸ Ἀλεξανδρινὸ κλίμα, τοῦ τόπου δηλαδὴ πού διάλεξε νὰ περάσει τὴ ζωὴ του καὶ ν' ἀγαπήσει, τὸ ἐντοπίζει, τὸ χαίρεται καὶ τὸ ἐργάζεται στὴ νοερὴ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς του ἀτμόσφαιρας, ἐπεκτείνοντάς το σὲ ὅλες τίς περιοχές, ὅπου οἱ ἐκφυλιζόμενοι ἐπίγονοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κρατᾶν ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, τὴν περήφανη μνήμη μιᾶς ἑλληνικῆς αἴγλης. Ἀλλ' ἢ Ἀλεξάνδρεια στάθηκε κοῖ σπουδαῖο κέντρο σοφίας, ὅλη ἡ βαθμιαία συσκότιση καὶ πτώση τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἐξελισσόμενης σὲ νεοπλατωνικὴ, ὅλες οἱ πρωτοχριστιανικὲς θολὲς μορφές τῆς Ἐκκλησίας, ἤσαν στὶς χώρες τοῦ Νείλου μιὰ κοιτίδα γιὰ νὰ ζήσουν καὶ νὰ μαραθοῦν. Αὐτὸ εἶναι τὸ διπλὸ κλίμα πού ἀνασαίνει ὁ Καβάφης καί, πού, χάρις σ' αὐτό, ἀγνοεῖ τὰ πάντα, τὸ ἀνυψώνει καὶ τοῦ ἀφιερώνει τὴ ζωὴ του καὶ τὴν τέχνη του. Τέλος, κάτι πού δὲν μποροῦμε νὰ παραβλέψουμε, ὅσο κι' ἂν ὁ ἀντίχτυπός του νὰ μὴν εἶναι ἀποφασιστικὸς, οὔτε πραγματικὰ ἐσωτερικὸς, εἶναι ἡ νεανικὴ ζωὴ τοῦ Καβάφη στὴν Ἀγ-

γλία κι' ἡ κατοπινὴ ζωὴ του σὲ τόπο πού ἢ Ἀγγλία ἦταν παρούσα κι' ἀσκοῦσε ἐπιρροή, καθὼς καὶ τὸ ἐπάγγελμά του, πού τὸν ἔφερε σὲ διαρκῆ ἐπαφὴ καὶ συνεργασία μὲ Ἀγγλους. Ἐκεῖ πρέπει ν' ἀποδοθῆ ἡ πολιτισμένη μορφή του, ἢ πειθαρχία κι' ἡ συγκράτησή του καὶ τόσα ἄλλα προσόντα πού ἦταν, ἰδίως στὰ χρόνια του, ἀλλὰ καὶ συχνὰ πού ἀκόμη καὶ τώρα εἶναι, πολὺ λίγο ρωμαίικα, ἀλλὰ παραπολὺ ἑλληνικά. Γιατί ἂς μὴν ξεχνᾶμε πῶς πολιτισμός, πειθαρχία, συγκράτηση, σεβασμὸς στὸ Λόγο, εἶναι ἀρετὲς τοῦ κλασικοῦ μας ἑλληνισμοῦ. Γιὰ τοὺς λόγους τούτους λείπει ἀπὸ τὸν Καβάφη κάθε μεσογειακὸ στοιχεῖο, ἀπ' αὐτὰ πού χαρακτηρίζουν τοὺς δύο περίπου συγχρόνους του μεγάλους ποιητὲς τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ρητορεία καὶ τὸ ξεχείλισμα τοῦ λυρισμοῦ, καμμιά φορὰ ἢ ἐπικαιρότητα ἢ ὁ ὠφελισμὸς, ἄμεσα καὶ κάπως ἀναφομοίωτα βαλμένες στὴν ποιητικὴ πράξη, εἶναι μέθοδοι ὄχι μόνο ξένες, ἀλλ' ἀποκρουστικὲς στὸν Καβάφη. Αὐτῆς τοῦ ἢ στάση ἢ συγκρατημένη καὶ ἐξωτερικὰ, φαινομενικὰ ψυχρὴ, αὐτῆ ἢ θεληματικὴ ἀπάθεια πού τοῦ ἔγινε δευτέρη (ἂν ὄχι καὶ πρώτη) φύση, τὸν εἶχαν ἀποξενώσει ἀπὸ τὴν ποίηση τῶν συγχρόνων του τῆς ρωμηοσύνης. Δὲν μπόρεσε νὰ γίνῃ ρωμηός, ἀλλὰ ἦταν καὶ ἔμεινε Ἕλληνας. Κράτησε τίς ἀρετὲς πού ἀποτελέσαν τὴν ἑλληνικὴ ὁμορφιά καὶ πού δώσαν τὴ φωτεινότητά τους σ' ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον. Καὶ τίς κράτησε μὲ ποιητικὴ σοφία καὶ χωρὶς θυσία τῆς προσωπικότητάς του, γιατί οἱ μεγάλες καὶ ἀθάνατες ἑλληνικὲς ἀρχὲς δὲν τὸν ἐμπόδισαν νὰ συνθέσῃ ποιήματα ἀβίαστα τῆς μεγάλης ἀτομικῆς του προσωπικότητας, ὅπου συγκερνιέται ὁ μακρινὸς κανὼνας μὲ τὴν πειθαρχημένη σὲ ἐσωτερικὲς παρορμήσεις ποιητικὴ βούληση τοῦ δημιουργοῦ τους.

Αὐτὲς οἱ ἀπλὲς αἰτίες εἶναι πού καθιστοῦν τὸ λιγοστὸ ἔργο του μεγάλο κι' ἀναντικατάστατο κειμήλιο στὴ σύγχρονη ποιητικὴ μας δημιουργία, κι' ἔπρεπε τόσες καὶ τόσες περίεργες προϋποθέσεις καὶ μοῖρες νὰ συγκλίνουν, γιὰ νὰ παρουσιασθῆ τὸ ἐρμητικὸ καὶ σπάνιο τοῦτο ἑλληνικὸ ἄνθος. Εἶναι τόσο σπάνιο κι' ἡ ἰδιοτυπία του εἶναι τόση, πού θαρρῶ πῶς εἶναι μάταια ἢ κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ ἐπαναληφθῆ. Ὁ Καβάφης, ὅπως ὅλες οἱ πολὺ προσωπικὲς μορφές, εἶναι προορισμένος νὰ ζήσει καὶ ν' ἀγαπηθῆ σὲ κάθε πολιτισμένη χώρα, ἀλλὰ δὲν εἶναι προορισμένος νὰ ὑμῶν μιμητὲς ἢ νὰ ἀποχτήσῃ σχολή. Ἄν ἔχουμε κάτι νὰ μιμηθοῦμε, εἶναι ἡ ἀναδρομὴ μας στοὺς κανόνες πού θεώρησε πρέπον νὰ κρατήσῃ δικούς του ὁ ἴδιος, τῆς πειθαρχίας, τῆς καθαρότητος, κανόνες ὅλοι τοῦ Λόγου τοῦ Ἑλληνικοῦ. Θὰ βγοῦμε ὠφελήμενοι.

T. K. ΠΑΠΑΤΖΩΝΗΣ